

JACOB VAN MAERLANT'S
„DER NATUREN BLOEME”.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

(Vervolg van blz. 320.)

Het 1e boek handelt over den mensch, echter meer in ethnographischen dan wel in anatomischen zin.

JACOB VAN MAERLANT toch liet het eigenlijke 1e boek van THOMAS VAN CANTIMPRÉ, *De anatomia humani corporis*, het uitgebreidste van het geheele werk, onvertaald, en zoo ook liet hij het 2e boek, *De anima*, in den steek, maar putte uit het 3e boek, *De monstruosis hominibus*, waaraan hij de Amazonen toevoegde.

Enkel en alleen ontleende hij aan het oorspronkelijk 1e boek zijn versregels 1—114 over de verschillende leeftijden van den mensch. Op deze wijze vatte hij de 3 boeken van THOMAS VAN CANTIMPRÉ in één boek samen, waardoor het hoofdzakelijke van den inhoud juist verloren ging, gevende de verschillende lichaamsdeelen, de bevruchting, de zwangerschap en de verlossing.

Daar THOMAS VAN CANTIMPRÉ's: *De naturis rerum* uit 20 boeken bestond en VAN MAERLANT daarvan 3 boeken tot 1 terugbracht, moet, bij vergelijking van vertaling en origineel, deze afwijking in 't oog gehouden worden. Boek II—XIII der *Nat. Bl.* zijn eene doorlopende vertaling van boek IV tot XV¹ der *Nat. Rer.*

THOMAS VAN CANTIMPRÉ geeft echter nog XVI: *De septem regionibus*.

¹ EELCO VERWIJS zegt ten onrechte boek II—XII (waar is XIII) van v. M. zijn gelijk aan boek IV—XVII (moet zijn XV) van THOMAS VAN CANTIMPRÉ.

et humoribus aeris; XVII: *De spera et motu eius*; XVIII: *De passionibus aeris*; XIX: *De quatuor elementis*; en XX: *De ornatu celi et motusiderum*.

VAN MAERLANT valt in het 1e hoofdstuk, over den mensch, met de deur in 't huis:

„Omme dat die menschen na der scrifturen
Coninc es der creaturen
es dus van hem mijn beghin.”

Nu vertelt hij iets van den groei en de ontwikkeling van het kind, dat als het »coemt ter werelt in,” boven »allen dieren cranc” is; »et ne heeft noch crupen noch ganc.”

»Opwaert” gaat de mensch, »tote zeventig jaren”; dan gaat hij »suffen ende rasen”, en het meest kenmerkend van dien leeftijd is, dat hij conservatief wordt tot in zijn nieren; het heden »dinct hem gedwas” (dwaasheid), maar hij »priset dat daer was.”

v. M. onderzoekt verder »of dat volc te samen van Adame” afstamt, en met een schrijver »ADELYN” zegt hij neen, want, — en nu werpt hij zich in eens in de materie wondermensen, — want die zegt dat de Centauren »ghewonnen” zijn »van den beesten ende van den man,” en nu draaft hij met zijn lezer door dik en dun, en bazelt over de Amazonen, die slechts eens per jaar »te manne gaan”, en dergelijke wondermensen meer, die de mythologie en allegories slechts heeft uitgevonden, en daaronder mengt hij Bramanen, menscheneters, eenoogigen, Pygmeen, en wat niet al meer. Dit alles is een mixtum van volkenkunde en bijgeloof en daarmede neemt het eerste boek »hir ende” en verzoekt hij den lezer verder te luisteren naar »den boec van den *gaenden*¹ beesten”.

Dat hoofdstuk bevat niet minder dan 4033 versregels, en v. M. behandelt in de eerste 220 de »ghemeene nature” der »beesten”, zooals: poten, »aderen, ende bloet daer in”, oogen, ooren, hals, (»somich dier dat leeft ghemaect den hals lanc”), tanden, hersenen, haar, hoornen, ingewanden en wat dies meer zij; en, om nu het zoeken gemakkelijk te maken, vangt hij in alphabetische orde aan, naar de latijnsche benaming, de wonderen van 108 viervoetige dieren op te sommen, van *Asinus*, »dats des esels name”, af tot den *Zubo* »van felre maniere” toe.

¹ De cursiveeringen zijn niet van VAN MAERLANT.

Om zijn wijze van behandeling eenigszins toe te lichten, loopen we de regels over *Canis*, »dats in Dietsche een hont”, even door.

De eerste eigenschap van dat dier is, dat men ze »mach wel leren menigerhande spel”. Zij slapen gaarne, nochtanne (nochtans) so es haer sede, dat si thuus wachten voer den dief”; zij hebben hun meester lief; beschermen zijn leven; wreken hem; zij ruiken moordenaars en dieven; enz. enz.

Met PLINIUS en SOLINIUS vertelt hij van een hond zoo groot, »dat men noyt vond syn ghenoot.”

Er zijn drie soorten van honden: 1° jachthonden, de edelste, die snel loopen, maar »te bassene hebben si ghene macht”, 2° brakken, met lange ooren en 3° huishonden.

De hond wordt »geworpen blent”, na een dracht van 40 dagen. Hun levensduur is van 15 tot 20 jaar.

Aan »verwoeden” honden moet men geven »Capoens drec” en wordt een andere hond gebeten, dan geeft men dien den wortel van de wilde roos, om het dol worden te voorkomen.

Is de hond ziek, dan eet hij, volgens ARISTOTELES, gras of ander kruid; »des honds tonghe es goet ten wonde” en is hij zelf gewond dan lekt hij de plek »ende salvet daer sine wonden mede.”

Tegen *Ornica*, »dat evel groet”, legt men op de bloote borst van den zieke een zuigend welp en hij geneest »ende et is die doet van den welpe”.

Na nu nog vermeld te hebben, dat het is »meest alre honden sede dat si ontreynen die reyne stede” en het recept tegen de jicht, reeds aangehaald, gaat hij over tot den bever (*Castor*).

We zien, zoo'n beschrijving is niet veel zaaks, maar we moeten JACOB VAN MAERLANT niet te hard vallen. Hij gaf wat hem zelf door zijn latijnsche bronnen was gegeven en zijn blind gelooven in h. t. meest bovennatuurlijke deed hem juist dat bovennatuurlijke vóór alles kiezen.

Op dezelfde alphabetische wijze zijn nu ook al de andere boeken ingedeeld.

Voor dat hij in het 3de boek met *Aquila*, »dat es een aren” aanvangt, geeft hij vooraf een algemeen overzicht van den vogel.

De snelst vliegende vogel, »die en mach te voete niet wel”; kleine vogelkyn zingen meer dan groote; bijtende zijn sterk van bek; alle vogels hebben klauwen; sommiger »voete” zijn »gespleten”; hennuen en gansen leggen eieren; krombekken zijn krachtig, en leven van de jacht;

andere vogels leven van wormen, visschen en slangen; watervogels vliegen in scharen; er zijn vogelen die in den wintertijd in holen slapen; een bijtende vogel vliegt altijd alleen, »dat doet hare vrecke (gierige) maniere”; laten vogels de vleugels hangen, dan »sijn si met evele bevanghen”; zij zien scherp, om het aas of de prooi te vinden; duiven, ganzen, zwaluwen, spreeuwen, »roeken, cauwen”, vinken en meeuwen, en dergelijke »vliegghen bi scolen van lande te landen dolen”; zij worden soms geleid op hun weg door wilde ganzen en kraanvogels.

Er zijn er ook die »der menschen tale” leeren, zooals de papegaai.

Waar hij van ieder der vogels in het bijzonder spreekt, behandelt v. M. er honderddertien, door hem beschrijvend berijmd, hoewel dat getal niet 't honderdste deel bedraagt van al de vogels die er zijn; »up elc te dichtene waer te lanc ende te swaer.”

Niet onvermeld mag echter blijven, dat hij bij de beschrijving van den valk, in meer dan tweehonderd versregels inlascht de geneeswijze voor die edele vogels.

In het vierde boek krijgen de zeemonsters een beurt: »men zal hier vinde sticke LI, dat segghicke.”

Onder *Monstrum*, in het latijn, verstaat hij wonderen,

„om datment toghet ende siet voer wonder,
ende dat selsiene es ende al besonder.”

De eigenlijke visschen overziet hij in het 5de boek. Eerst spreekt hij van die diersoort »int ghemene”; over den slaap; hersenen; het alleen zwemmen, en in scholen; over het vet worden met zuidenwind van sommige soorten, als platvisch, bot en »pladijs”, en van ronde visch met noordenwind; hij vertelt verder, dat de visch voor zonsopgang het gemakkelijkst te vangen is; dat ze een jaar oud moet zijn »eer hi wint of draghet” en wat dies meer zij.

Zeer uitvoerig is hij over den *Echinus*, »dat een wonderlic visch si”. Ze heeft de kracht om zich aan een schip vast te klemmen en het te beletten voorwaarts te stevenen. Onbegrijpelijk (»onwiselic in onsen zin”) naar ons verstand moge het zijn, van waar die kracht komt, maar waar we weten, dat »maghet kint hebben sonder man”, (Maria's Onbevleete Ontvangen), en merriën en andere dieren ontvangen door den wind, kunnen we dat wonder, volgens v. M., ook gerust gelooven; »recht ist”, dat God »in sinen creaturen heet die Wonderlike God”.

In het 6de boek behandelt hij de serpente. Zijn algemeene beschouwing geeft ook allerlei vreemdigheden. Zij hebben geen »hoeden” (hoofden); de tong is zwart en gesplet; ’t hart »legghet na den halse”; op den lever zit de gal; maakt men een slang blind, dan wordt ze weer ziende; hakt men haar den staart af, »hi wast als hem die tijd vortgaet”; vleesch en gras eten zij; drinken doen zij weinig; zij houden van wijn, en daarmede »vaet (vangt) men se in menigher stede”; zij hebben geen blaas en wateren dus niet; »nuchteren spuug” van den mensch doet ze sterven; voor dat de slang te water gaat, spuwt ze haar venijn uit; uit het water komende neemt ze het weer terug; ouder wordende, — en dat doet de deur dicht — wordt de slang mager, daardoor haar vel ruim; ze kruipt er dan uit en verjongt zich op die wijze! Zoowat 34 serpente worden behandeld, waaronder in het oog springen door haar namen: de basiliscus, de boa, de kameleon, de draak, de salamander, de scorpioen, de vipera.

Van de slangen naar de wormen, is slechts ééne schrede. VAN M. behandelt ze in het 7de boek, maar we haasten ons er bij te voegen, dat hij daaronder ook brengt de gevleugelde insecten. Hij begint ten minste met de bij, na een algemeen overzicht, en handelt over dat nuttige insect zeer uitvoerig in veel meer dan 200 versregels.

Onder de letter V, — want steeds volgt hij de alphabetische orde, — behandelt hij, na de *Vespa*, »een woerm die te wassene pleghet van doden paerden”, onder *Vermis*, »een name ghemene van allen woermen groet ende elene”, over een worm, waarmede men hengelt en ’t vischje verschalkt; »van der aerde wast hi allene”.

Aan ’t slot van dit boek leidt hij het volgende hoofdstuk (VIII), over de boomen, met deze woorden in:

„Nu suldi horen van den boemen,
daer ghi an vint, wildy goemen,
leringhe ende medicine
ende bate jeghen menighe pine.
Ic sal eerst dichten int ghemene,
eer ic van elken spreke allene.

Met *Arbores Eden* vangt hij, na ’t algemeen overzicht, aan. VAN MAERLANT zou geen VAN MAERLANT zijn geweest, indien hij den boom der kennisse van goed en kwaad, die den mensch ten zondēval bracht, niet in de eerste plaats zou hebben behandeld. Dan komt de boom van zon en maan, ook een wonderboom boven alle andere, »want

MOYSES van hem ontbint een punt, al daer hi benediede JOSEPHS geslachte ende vriede”.

De beide genoemde wonderboomen heeft hij op *Arbores* gezet, om ze vóór de andere boomen te kunnen laten gaan.

Op *de arboribus communibus* volgt het 9de boek *de arboribus aromaticis et medicinalibus*, om daarna in het 10de boek de kruiden te behandelen.

De eerste vijftig versregels zijn in dat boek niet aan THOMAS VAN CANTIMPRÉ ontleend.

Zij geven »een kijkje in de wijsgeerige opvatting der middeleeuwen aangaande de algemeene natuur der dingen, waarbij echter de Grieksche natuur-philosophen gevolgd werden.”

Het karakter der vier elementen, waarover gehandeld wordt, is »van den watre die nathede, van der aerde die swaerhede, de droecheit van der lucht, ende van den viere hitte ende vlucht” met andere woorden het water is nat, de aarde zwaar, de lucht droog, het vuur heet.

Waar deze vier eigenschappen »hem te samen minghen, gheven si voedinghe allen dinghen”, en naarmate dat »elc ontfaet van dat, ist cout, ist heet, ist droeghe, ist nat, so es elc dingh ghe-natuert, dat in deser werelt duert”.

Met de *Absinth*, «een cruut van groter ghewelt” vangt v. m. aan, en hij eindigt met de *Zucara*, welk kruid warm en nat is.

„Platearius, — in zijn Herbarium, — seghet dat,
Som es wit ende som bruun.
t Wilste es beste int commuun,
Want dat bruun es al te heet.”

In het XIde boek, dat der fonteynen »beide van soeten ende van on-reijnen”, wordt gezegd, dat hetzij een bron goed of kwaad is, zoet of »staerc”, heet of koud, klaar of »dicke”, of hoe ook,

„dat si die smake entie ghedaen
van der aerden plegt tontfaen,
daer si neemt haer beghin,
ende daer dadre leghet in.”

Eerst wordt genoemd de fontein in het Paradijs, waarvan Mozes spreekt en waaruit vier rivieren haar oorsprong vinden, als de Ganges, waarin fijn gout ende diere stene; de Nijl, die onder »de dode zee loept” en »met sinen water nat maect Egypte, en de Tiger, en de Eufraat”.

Deze fonteinen »so groet, so milde, so doerreijne” zijn de moederfonteinen van alle andere en bevochtigen heel het aardrijk, daar hare aderen weer andere fonteinen doen ontstaan.

Verder wordt de geneeskracht van vele bronwateren aangetoond in ruim honderd versregels.

Het 12e boek, dat ons de steenen doet kennen, is waarschijnlijk eene herhaling of omwerking van een vroeger door VAN M. geschreven werkje getiteld: »den Corten Lapidarys”, dat echter even als zijn droomboek (den Sompniarys) voor ons verloren is gegaan.

Niet onwaarschijnlijk is het de vertaling geweest van den *Lapidarius* van Marbodeus, den bisschop van Rennes, overleden in 1123, die VAN MAERLANT later als 12de boek in zijn hoofdwerk over de Natuurlijke historie heeft ingelascht.

Het is een zeer uitvoerig hoofdstuk, inhoudende ongeveer 1800 versregels, maar er blijkt uit, dat voor VAN M. en zijne tijdgenooten de kennis van de geheime krachten der steenen veel belangrijker was, dan alles, wat nu het onderzoek der mineralogie en geologie uitmaakt.

Voornamelijk vindt die bewering steun, indien men indringt in v. MAERLANT'S uitvoerige behandeling der »inghegravene” steenen en der krachten, die, aan bepaalde figuren daarop voorkomende, verbonden heeten te zijn.

»Na dordine van den A. b. c.”, zooals v. MAERLANT die in al zijn hoofdstukken heeft toegepast, volgt hij in het XIIde boek de opsomming der »stene, die ons comen groet ende clene bi den rivieren neder te waren uten paradise ghevaren”; zij zijn de beste!

Niemand, die verstandig is, twijfelt er aan dat steenen »van groter cracht sijn”, zooals men ziet aan den zeilsteen, die niet één »scipman ontbeert”, wyl hij hem tot »leitsterre” dient.

Achtereenvolgens geeft hij den *Amethyst*. Violet is hij het best; hij is ook wel »ghevaerrvet (gekleurd) na den roeden wijn”, met water vermengd, en heeft de kracht om dronkenschap te verdrijven; den *agaat*, »een diere steen, swart vintmer menech een daer witte adren in gaen”. Koning *pirus* bezat er een, waarin door de natuur, — »dit en maecte leec noch cleere” —, gegrift was *APOLLO* te midden van »neghen instrument der musike”; den drager maakt hij sterk, bekwaam en lief en geeft hem geluk; het *albast*, een witte steen, daer men vate of maect goet”, maar de »specie” die men er in doet moet er niet te lang in blijven, want dan wordt zij »onghesont”; den *adamas*, den diamant, »met sine splentere gheset in stale snyt men en gravet wale”;

den *asbeston*; den *amantos*; den *allectorius*; den *absinctus*; den *alabandina*; den *andramanda*; den *berillus*; den *borax*, »dats der padden steen, dien draghen si int voerhoeft fyn”¹; den *karbonkel*, die den nacht tot dag maakt, een variëteit er van is de robijn; den *calcedonius*; het *koraal* dat op den bodem der zee wast en in de lucht »des steens vertuut ontfatet.” Op het veld geworpen of in den olijfboom gehangen, beschermt het tegen hagel en »des weders onghenade”; den *crisoprassus*; den *celidonium*; den *calsofanus*; den *corneolus*; den *crisolitus*; het *kristal*, oud ijs, dat steen geworden is; als poeder wekt hij het zog op; den *crisoletus*; den *ceranius*, die men heet den dondersteen, »want hi valt met der blexeme neder”; den *dyucondites* (*Diacondidis*), die »uten drake” komt; den *dianisia*, die ook al de eigenschap heeft om dronkenschap te verdrijven; den *dyadotes*; den *emachites*; den *echites*; den *elitropia*; den *elydros*; den *gerachides*, welke lief maakt die hem draagt, en al ware de man met honig bestreken, de vliegen verre houdt; den *granaat*, »der rosen welna ghelyc ane”; den *gagates*; den *gelasia*, die zelfs bij het vuur koud blijft; den *gecolicus*; den *galaritides*; den *garotreme*, welke de zege doet behalen, waarom *HERCULES* dien ook droeg; den *jena*; den *jaspis*, die groen zijnde de koorts en waterzucht verjaagt; den *jacinthus*; den *icitos*; den *iris*, welke, kantig geslepen, door de zon beschenen, aan den wand regenbogen geeft; den *lippiaria*; den *ligurius*; den *margarita*; den *magnes*, welks natuur zoo gemaakt is, dat hij ijzer aantrekt; den *menfites*; den *melonites*; den *medus*; den *onichinus*; den *onix*, die dapper maakt, en in den slaap »elfs ghedroch” verdrijft; den *ostonius*; den *orites*; den *perides* »of perdonius”; den *panthera*, »van menigger vaerwe zonder waen, ghenoeemt na panthera dat dier”; den *prassius*; den *piroflus*, door Esculaap geprezen; den *saffier*, den *smaragd*, van »groenre vaerwe bequame”; den *sardonix*; den *sardius*; den *savius*; den *siries*; den *succinus*, het tot steen geworden sap van den pijnboom; den *selonites* en den *topaas*, welke »gramscepe ende onsuverhtede verdrivet”.

Na deze beschouwing, leidt hij de *gesneden* (»inghegraveerde”) steenen als volgt in:

»Nu suldi horen voert bediieden
van den stenen dies vele lieden
wondert, hoe mense maken mochte,
wat cracht ic daer of besochte;

¹ De cursief gedrukte woorden zijn uit het VIIe boek, regel 335, onderwerp: pad.

maer so watmer of seghet,
 ic en rade niet, datmer an leghet
 te vasten waen, no min no meere
 maer allene in onsen Here,
 diet alle nemet ende ghevet
 ende die ewelike level”.

Het dertiende hoofdstuk, waarmede we »dan des boecs een ende maken”. is gewijd aan de metalen, »der VII sijn, in der adren van der aerde”: Goud, zilver, electrum (legeering van goud met 20 pct. zilver), koper, tin, lood en ijzer. Van het *goud* vermeldt v. M. enkele eigenschappen; het is tweemaal zwaarder dan zilver en tin; het roest niet; »so et roder es in sijn ghedane,” zooveel te grooter waarde heeft het en in het vuur gelouterd, blijft het niet-goud achter.

In »adren die uut berghen springen”, vindt men dit metaal, dus in »menech lant verre ende bi, »maar het landschap van Endi (Endor) levert het beste, zooals Mozes »doet verstaen”.

Tot poeder gẽwreven geneest het de melaatschheid, terwijl wonden. met goud bedekt, »die ne swellet nemmermere”.

Het *zilver* heeft »dese virtuuts” dat het gepulveriseerd, gemengd in *latuarie*, *latuvarien*, *lactuarie*,¹ »jeghen fleume, vet ende nat” kan aangewend worden.

Her geeft klank omdat het met »cobre es ghemanc.”

Het kwikzilver vindt men »mede in daerde in menigher stede”; het is zeer »cout van naturen”, en »goet te menigher medecine”, voornamelijk tegen de zenuwen. Het heeft de eigenschap gemeen met het zilver, dat »de roeck es sere quaet” bij het smelten.

Het electrum is een »spise van metale, dat men onder die aerde” in Cyprus vindt. Het is »roder dan silver si ende bleker dan gout daer bi”. Men kan het ook maken, maar dat is niet van zulk een waarde, »als dat die nature bringhet.” Indien men »venijn” doet in een vat van barnsteen, zoo smelt dit laatste en verliest zijn kleur.

De klank van het *koper* is zoo schel »dat et d'oren quest.” Alleen wordt het gevonden in het land van Germania, »dat wi Sassen (Saksen) heten nu”. Van koper maakt men »met groter pine ende met viere een mes (messing?) van ere maniere” en sommigen meenen dat het *elektrum* is.

Het *tin* vindt men in Cornuaelie (Cornwallis) in Engeland, maar nu onlangs (midden der 13e eeuw) heeft men het ook in Germania

¹ Naar verschillende teksten.

ontdekt. Het is helder en wit en , met koper vermengd , geeft het een harde soeten clanc”.

Het *lood* is van natuur zeer zwaar en zij spreken geen onwaarheid die beweren , »dat min aerghet ende slijt dan gheen metael in langher tijt”.

Voor de maag is het *ijzer* goed , want het »vercoelt ende ontbint”. Men maakt er staal van , »met groter pine , met sware saken , met vele slaghen , met groten viere , ende dus wort van harder maniere”.

Nadat VAN MAERLANT de zeven metalen in 145 versregels beschreven heeft : »hier enden die metale sevene”, keert hij nog even tot zich zelve in.

Hij herinnert er aan wat hij »belofde sinen here”, NICOLAAS VAN CATS , wien met recht al de eer toekomt , indien er iets goeds in zijn »*Nature Bloeme*” gezegd is , want hij had den arbeid niet ondernomen , indien zijn lastgever het niet verlangd hadde.

Den lezer verzoekt hij te bidden voor »den ghenen , die dit selve dichten dede , NICOLAAS VAN CATS , ende oec mede voer dient dichte (JACOB VAN MAERLANT)”.

Een Amen besluit den wensch :

„Dat Got alle ziele verlichte,
Ende si ghenadich ende verlene
Dat lijf, daer doet es an enghene!”

En hiermede hebben ook wij onze taak volbracht. Veel nieuws valt er uit VAN MAERLANT'S didactische *Natuurlijke Historie* niet te leeren. Het is een mengsel van een streven naar de waarheid , en een vasthouden aan legendarische verhalen , maar toch mag niet onbelangrijk geacht worden het pogen van den veelzijdigen autodidaet om in de Dietsche taal , in rijmklanken , over te brengen , het latijnsche werk van THOMAS VAN CANTIMPRÉ en op deze wijze mede te werken tot het verspreiden van natuurkundige kennis en het populariseeren er van in een eeuw , in welke het Nederlandsche volk nog zoo zeer mank ging aan beschaving en ontwikkeling.

Den Haag.